

WOJCIECH FABISIAK

PŁASKORZEŻBA KAMIENNA Z SOBÓTKI, WOJ. WROCŁAW

STONE BAS-RELIEF FROM SOBÓTKA, WROCŁAW PROVINCE

W sierpniu 1995 roku, w jednym z pomieszczeń Urzędu Gminy i Miasta w Sobótce, przypadkowo znaleziono płaskorzeźbę kamienną (ryc. 1). Według relacji odkrywcy, inż. Jerzego Oleksina, płaskorzeźba ta została znaleziona w 1979 roku na stercie gruzu pozostałego po remoncie kapitalnym budynku zlokalizowanego w Rynku w Sobótce, w pobliżu Urzędu Gminy i Miasta (ryc. 2). Z uwagi na fakt, że gruz pochodził zarówno ze ścian działowych budynku, jak i jego stropów niemożliwe jest określenie

pierwotnego usytuowania płaskorzeźby w obrębie remontowanego budynku. Brak śladów zaprawy murarskiej pozwala przypuszczać, że płaskorzeźba ta stanowiła luźne wypełniko przestrzeni pomiędzy ścianami lub spoczywała w specjalnym zagłębieniu – wykuszu. Znalazca – uznawszy płaskorzeźbę za nieporadną próbę twórczości dawnych mieszkańców budynku – nie poinformował o znalezisku pracowników Muzeum Ślązańskiego.

Płaskorzeźba wykonana została z prostokątnego bloczka piaskowca. Piaskowiec o drobnopsamitowej strukturze i bezładnej teksturze (w skali próbki) ma zabarwienie lekko beżowe. W badaniu mikroskopowym obok ziaren jednolitego kwarcu, będących w olbrzymiej przewadze, widoczne są ziarna stanowiące zapewne okruchy kwarcytów lub piaskowców kwarcytowych. Spoiwo o blado żółtawej barwie zbudowane jest prawdopodobnie ze zmienionej w procesach diagenety minerałów ilastych niewielkiej ilości wodorotlenków żelaza. Skalę można określić

Ryc. 1. Płaskorzeźba odkryta w Sobótce,
rys. Teresa Demidziuk
Abb. 1. In Zobten aufgedecktes Relief,
gez. von T. Demidziuk

Ryc. 2. Widok remontowanego budynku,
w którym znajdowała się płaskorzeźba
Abb. 2. Ansicht des renovierten Hauses,
Fundstelle des Reliefs

Ryc. 3. Podstawa płaskorzeźby z widocznymi śladami po odbijaniu surowca ze skały macierzystej
 Abb. 3. Reliefbasis mit sichtbaren Spuren des abgehauenen Rohstoffs vom Muttergestein

Ryc. 5. Widok lewego boku. Widoczne ślady groszkowania oraz ślad po próbie wydobywania płaskorzeźby z podłoża
 Abb. 5. Ansicht der linken Seite. Sichtbare Spuren von Stocken sowie Spuren vom Versuch, das Relief vom Untergrund abzuheben

Ryc. 4. Lico tylnej płaszczyzny płaskorzeźby
 Abb. 4. Oberfläche der Hinterseite des Reliefs

Ryc. 6. Górna płaszczyzna płaskorzeźby
 Abb. 6. Obere Fläche des Reliefs

jako drobnoziarnisty piaskowiec kwarcowy, a ściślej protokwarcyt. Piaskowce takie występują w Sudetach w utworach kredy w dolinie Nysy Kłodzkiej i w okolicy Polanicy i Kudowy, a także w niecce północno-sudeckiej w okolicach Lwówka Śląskiego¹.

Bloczek surowca o wymiarach 40 cm x 19 cm x 8,5 cm w przekroju zbliżony jest do rombu. Jest to efekt wyraźnego opracowania bocznych ścianek. W

podstawie płaskorzeźby są trzy podłużne otwory będące prawdopodobnie śladami po odbijaniu bloczka od skały macierzystej (ryc. 3). Lico tylnej części płaskorzeźby nie nosi żadnych śladów obróbki (ryc. 4), natomiast wyraźnie jest opracowana jedna krawędź bloczka (ryc. 5). Krawędź ta została zukośowana, a jej powierzchnia obrobiona metodą groszkowania. Skośne ścięcie drugiej krawędzi bocznej jest już efektem obróbki rzeźbiarskiej. Trudno natomiast określić, czy nierówności i ubytki na szczycie głowy płaskorzeźby są wynikiem jej zniszczenia, czy też jest to pierwotny kształt tej części bloczka (ryc. 6).

¹ Analizę petrograficzną wykonał prof. dr hab. Alfred Majerowicz z Zakładu Mineralogii i Petrografii Instytutu Geologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego. Maszynopis opracowania znajduje się w bibliotece Muzeum Śląskiego w Sobótce.

Ryc. 7. Widok płaskorzeźby en face
Abb. 7. Vorderansicht des Reliefs

Płaskorzeźba przedstawia twarz mężczyzny w nakryciu głowy, z dwudzielnym wąsem oraz brodą (ryc. 7). Całość stanowi płaszczyznową kompozycję z dobrze oddanymi proporcjami².

Twarz płaskorzeźby ma kształt owalu o wymiarach 30,5 cm x 15,5 cm, z lekkimi zaobleniami w partii podbródkowej. Szyja o wys. 9,5 cm jest wymodelowana jako postument, a nie jako element anatomiczny. Lekkie zaoblenia połączenia szyi z głową pozwalają wyraźnie odróżnić partię twarzy od szyi nie naruszając wizualnej geometrii całości kompozycji.

Oczy wykonano delikatnym rytym, z wyraźnym wyodrębnieniem źrenic oraz podkreśleniem łuków barwiowych. Dodatkowo nad prawym okiem wyrzeźbiono brew. Nos jest prosty z bardzo dobrze podkreślonymi drobnym rytym nozdrzami. Dwudzielny wąs stanowi jeden blok z zaciśniętymi ustami i nozdrzami. Wszystkie te elementy są oddzielone od siebie wąskim rytym. Broda natomiast jest całko-

² Autor dziękuje artyście rzeźbiarzowi Marianowi Kowalskiemu, emerytowanemu wykładowcy P.W.S.S.P. we Wrocławiu za konsultacje w zakresie walorów artystycznych i technologii wykonania płaskorzeźby. Marian Kowalski specjalizuje się w rzeźbie w kamieniu.

Ryc. 8. Widok prawego boku. Widoczny „nausznik” oraz ślad po próbie wydobycia płaskorzeźby z podłoża
Abb. 8. Ansicht der rechten Seite. Sichtbare „Ohrenklappen” sowie Spuren vom Versuch, das Relief vom Untergrung abzuhausen

wicie oddzielona od ust. Według zamierzeń artysty ma ona zapewne otaczać jedynie sam owal podbródka.

Głowa przykryta jest czapką z nausznikami, przy czym prawy jest wyrzeźbiony dokładnie, oddając zamiysł rzeźbiarza (ryc. 8). Lewy nausznik został podkreślony poprzez wykonanie ryty wydzielającego krawędź twarzy, natomiast jego dolne zakończenie jest zapewne efektem próby wyluskania płaskorzeźby z podłoża (?) (ryc. 5, 7). Podobne, świeże uderzenia dłuta są czytelne na prawym boku płaskorzeźby, nieco poniżej nauszniaka (ryc. 8).

Obróbkę rzeźbiarską całości znamionuje warsztat rzemieślnika znającego tajniki obróbki kamienia i posiadającego wysokie poczucie piękna. Płaskorzeźba ma dobrze opracowaną powierzchnię, przy czym twórca nie unikał naturalnych nierówności surowca, wykorzystując je umiejętnie do podkreślenia przestrzenności rzeźbionej twarzy.

Omawiana płaskorzeźba nie ma charakteru elementu architektonicznego wystroju jakiegokolwiek budowli. Wyklucza to sposób modelowania powierzchni bocznych. Przemawia za tym również fakt wyrzeźbienia „nauszników” co, w przypadku montażu jako np. zwornika, nie byłoby w ogóle widoczne. Nie

można jednak wykluczyć możliwości wtórnego użycia płaskorzeźby do tego celu.

Wydaje się słusznym płaskorzeźbę uznać za element o charakterze sepulkralnym. Być może stanowiła ona element epitafium lub steli nagrobnej. Brak bliższych analogii formalnych nie pozwala jednak na jednoznaczne określenie funkcji omawianego wytworu.

Czas powstania płaskorzeźby stanowi również wielką zagadkę. Piaskowiec użyty do jej wykonania był powszechnie używany przy produkcji elementów architektonicznych, stosowanych w renesansowej zabudowie Sobótki. Cechy formalne kompozycji jak i technika wykonania wykluczają jednak renesansową, czy też wcześniejszą – gotycką lub romańską – proveniencję płaskorzeźby. Jest ona zbyt prymitywna, aby lokować ją w/w okresach, a jednocześnie zbyt dobrze technicznie i artystycznie wykonana, aby uznać ją za amatorską próbę sił rzeźbiarskich w niezbyt odległej przeszłości.

Adres autora:

mgr Wojciech Fabisiak
Muzeum Ślązańskie
Sobótka

Najstarsze kamienne rzeźby pełnoplastyczne oraz płaskorzeźbione przedstawienia figuralne na ziemiach polskich uznawane są za lokalne echa sztuki celtyckiej, z przesunięciem nawet do czasów sztuki halsztackiej³. Za pochodzeniem prezentowanej płaskorzeźby z tego okresu mogłoby przemawiać specyficzne nakrycie głowy, być może w górnej partii zniszczone. Również pewien schematyzm rysów twarzy mógłby przemawiać za pochodzeniem płaskorzeźby z tego przedziału czasowego. Powyższe uwagi traktować jednak należy jako robocze, dość luźne spostrzeżenia.

Bez wątpienia płaskorzeźbę z Sobótki należy poddać szczegółowym analizom zarówno z artystycznego punktu widzenia jak i technologii wykonania. Być może, iż analiza technologiczna rzuciłaby nieco więcej światła na ten niecodzienny zabytek.

³ Por. opinie zawarte w opracowaniach: Rosen-Przeworska J., *Tradycje celtyckie w obrzędowości Protosłowian*, Wrocław 1964, Rosen-Przeworska J., *Ikografia wschodnioceltycka*, Wrocław 1976, Gediga B., *Sztuka pradziejowa na Śląsku*, Opole 1991.